

ЕКОНОМІЧНІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО РИНКУ (ДОСВІД КНР)

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 1(36), с. 201–206

Досліджуються проблеми розвитку та функціонування державних підприємств в умовах сучасної ринкової економіки на прикладі Китаю.

Активна фаза розвитку світової економіки та утвердження нових моделей ринку змушують принципово по-новому переосмислювати роль держави та державних підприємств у цьому процесі. Справді, наразі у світі можна засвідчити співіснування різних моделей розвитку державних підприємств в умовах ринку, які пов'язані з процесами роздержавлення та приватизації. При цьому на сьогодні, як вважають чимало фахівців, сам фактор власності (чи то йдеться про державну, або приватну власність) вже не відіграє ключової ролі, поступаючись місцем проблематиці ефективності управління та спроможності економіки задовольняти найважливіші потреби. У цьому контексті, а також з огляду на трансформаційні процеси, що тривають в українській економіці, для вітчизняної економічної науки одне з пріоритетних значень набуває проблематика вибору та запровадження тієї чи іншої моделі розвитку державних підприємств. Зважаючи на це, вагому роль відіграє компаративний аналіз тих моделей розвитку державних підприємств, який нині накопичений у світі. Особливий інтерес у цьому сенсі набуває економічний досвід КНР, де при переході до ринкових умов господарювання була проведена приватизаційна реформа, метою якої було поступове реформування державних підприємств, перетворення їх в ефективні сучасні ринкові підприємства.

Актуальність звернення до цієї проблематики зумовлюється такими причинами.

По-перше, сучасний стан економіки КНР засвідчує, що досвід реформування цієї країни заслуговує на всіляку увагу, особливо з огляду на те, що спільним як для КНР, так і для колишніх держав СРСР, є достатньо високий рівень одержавлення економіки та економічних відносин. За такої ситуації держава усталено сприймається як один з ключових суб'єктів економічних відносин, що змушує істотно трансформувати модель вільної ринкової регуляції, коли економічна роль та економічні функції держави мінімізуються. По-друге, досвід КНР дає можливість сучасній Україні максимально чітко та на конкретних прикладах побачити ті результати і наслідки, які спричиняє запровадження "китайської моделі" розвитку державних підприємств в умовах ринку. На сьогодні в жодному разі не йдеться про те, щоб сліпо копіювати ту чи іншу модель управління державними підприємствами (китайську, російську або будь-яку іншу). Мається на увазі те, що ретельне науково-економічне вивчення досвіду інших країн дасть змогу Україні уникнути тих негативних ефектів, які об'єктивно виникають у процесі налагодження системи взаємозв'язків між сучасним ринком і державою. По-третє, безпосередня практика поєднання елементів державного та ринкового регулювання у КНР наразі виступає об'єктивним стимулом для розробки нових теоретичних моделей, які б визначили роль та значення держави в економіці ринкового типу. До певної міри це сут-

тево актуалізує питання переосмислення як класичних уявлень про можливості вільного ринку, так і різноманітних “пан-державних” моделей економічного розвитку. У цьому аспекті мова йде радше про цікавий синтез елементів ринкового і державного врегулювання у діяльності державних підприємств. Усе це актуалізує потребу дослідження моделей економічного розвитку державних підприємств у КНР не лише з погляду вивчення економіки цієї країни, але насамперед під кутом зору визначення загальних тенденцій розвитку сучасних світових економік.

Таким чином, досліджуючи специфіку розвитку та управління державними підприємствами в умовах ринку на матеріалі вивчення економічного досвіду Китаю, ми маємо вирішити такі завдання: а) охарактеризувати основні напрями та етапи державної політики щодо державної власності та державних підприємств сучасного Китаю; б) встановити економічні принципи, методи та засоби забезпечення діяльності державних підприємств у китайській економіці; в) визначити специфіку економічної моделі управління державними підприємствами Китаю порівняно з сучасними західними країнами та Україною.

Загалом, процес реформування економіки Китаю проходив такими етапами. На першому етапі, починаючи з 1978 р. Центральний Комітет Комуністичної партії вирішив провести в країні реформи, з метою перетворення КНР в багату демократичну країну з ВВП на душу населення в рік на рівні середньорозвинених країн (10 тис. дол.). Реформи були розраховані на 50 років. Одним із завдань, які ставилися урядом, — перехід від єдиного державного сектору до різних форм власності. У період з 1978 до 1984 р. відбулося реформування села, у місті здійснювались заходи із розширення господарської самостійності підприємств та створювались спеціальні економічні зони. На другому етапі, у 1984–1990 рр., моделлю перетворень була концепція створення системи товарного господарства. Реформуванню підлягали державні промислові підприємства та здійснювалась поступова лібералізація цін на продукцію промисловості. Третій етап розпочався на початку 90-х років,

коли посилилась орієнтація реформ на перехід до ринкової економіки: підтримка розвитку багатоукладності економіки при пануванні загальнодержавної власності [1, 148–149]. На цьому етапі відбулася модернізація системи макрорегулювання та здійснювався контроль з боку держави за господарським життям на ринкових засадах. У 1992 р. було прийнято рішення про збільшення середньорічних темпів приросту валового національного продукту (ВНП) у 90-ті роки до 8–9 % замість 6 %. Особлива увага приділялась прискоренню розвитку машинобудування, електронної, нафтохімічної та автомобільної промисловості, будівельної індустрії [2, 157]. Нарешті, на четвертому етапі, у 2001 р. у зв'язку з приєднанням Китаю до СОТ був прийнятий десятий п'ятирічний план соціально-економічного розвитку КНР на 2001–2005 рр., в якому реформи спрямовувалися на перехід від екстенсивних до інтенсивних факторів зростання в умовах глобалізації та новітніх досягнень ІТР. За цих умов у КНР були здійснені реформи державних промислових підприємств та державного фінансового сектору, а також: розвиток виробничої інфраструктури та освоєння нових західних земель; створення великих корпорацій; реформа ВПК шляхом створення корпорацій, які б могли виробляти паралельно високотехнологічну військову та цивільну продукцію; спроби звільнити держпідприємства від не вигідних кредитів; підготовка до приватизації фінансової сфери; підготовка до участі в регіональних, насамперед Північно-Східної Азії, інтеграційних починаннях; надання приватному підприємництву конституційних прав; зосередження уваги на НТП як основного фактора економічного зростання.

У Китаї відбулося скорочення частки державного сектору при збільшенні частки інших форм власності, співіснування твердих або регульованих державних цін та поступова заміна їх вільними. Обрану стратегію перебудови китайської економіки експерти оцінюють як успішну. За 20 років реформ ВВП КНР зріс більш ніж у 20 разів — з 360 млрд юанів у 1978 р. до 8,2 трлн юанів у 1999 р. Країна вийшла на перше місце по ви-

робництву сталі, вугілля, цементу, бавовни, скла, тканин та ін. При цьому експорт готової продукції становив 80 % [3, 86]. Зростання КНР також пов'язують з великими капіталовкладеннями в господарство країни: за роки реформ надійшло більше 500 млрд дол. США, у тому числі близько 347 млрд дол. прямих іноземних інвестицій. Найбільші кошти були вкладені в обробну промисловість, завдяки чому в країні виникли нові галузі, надійшли сучасна техніка та технології, наука, управлінський досвід і знання. У 1999 р. на частку держсектора припадало 50,5 % експорту та 44,8 % імпорту країни, а підприємствам з іноземним капіталом відповідно — 45 % і 52 % [4, 124–125]. Водночас у КНР передбачалося завершення перетворення боргів державних підприємств у власність (акції), подолання тенденції зростання їх збитковості та формування системи “сучасних держпідприємств”. Комплекс заходів, здійснених керівництвом країни (банкрутство, закриття дрібних та середніх підприємств, злиття прибуткових, реорганізація та санація великих), дали можливість створити великі групи підприємств у важливих галузях економіки (текстильній, вугільній, металургійній) [5, 119]. Головним показником виходу державних підприємств із кризи є перехід від збитковості до рентабельності та застосування механізму сучасної корпорації. Вже у 1999 р. підприємства державного сектору та холдингові підприємства реалізували прибутку та податків у розмірі 96,7 млрд юанів, що на 77,7 % більше ніж у 1998 р. і є найкращим показником за останнє п'ятиріччя [6, 128–129]. Протягом 2000 р. спеціально створені державні компанії з управління майном викупили борги держпідприємств у державних комерційних банків на суму 1393,9 млрд юанів (168,5 млрд дол.), що становило 15,6 % ВВП 2000 р. та приступили до етапу розміщення активів. Фактично відбулося списання накопиченої заборгованості. У результаті, за офіційними даними, 4098 (62 %) із 6599 великих та середніх держпідприємств перестали бути збитковими. У складі 14-ти галузей промисловості збитковими залишилися тільки дві — вугільна та

військово-промисловий комплекс. Прибутки у великій промисловості зросли за рік на 86,2 % і становили 4,7 % ВВП та досягли найбільшого рівня за 90-ті роки, у тому числі в державній промисловості збільшились у 2,4 раза, досягнувши 2,7 % ВВП.

Однією зі складових досягнення економічного зростання Китаю вважають державний контроль за фінансами, великими промисловими підприємствами, транспортом, зв'язком, системою соціального забезпечення. При цьому будь-які перетворення носили поступовий характер. Зауважимо, що реформування державних підприємств у КНР включало розширення прав підприємств при збереженні за державою права власності на їх майно, а також акціонування підприємств, за винятком підприємств оборонних галузей, видобування рідкісних металів та природних монополій. Державні підприємства перетворювалися у компанії різного роду — засновані на повній державній власності, з державним контрольним пакетом, акціонерні компанії, компанії з обмеженою відповідальністю. Акціонуванню підлягали монополізовані підприємства (енергетика, транспорт, комунікації), які могли бути перетворені в холдинги, та підприємства капіталомістких і технікомістких галузей. Державна власність залишалася основною, а всі інші форми мали право на існування лише тією мірою, в якій вони сприяли зростанню економічної і воєнної могутності держави. Якщо підсумувати всі концепції реформування державних підприємств КНР, то вони відбувалися таким чином: 1979–1980 рр. — розширення господарської самостійності підприємств; 1981–1983 рр. — впровадження системи господарської відповідальності та самостійності в розподілі прибутків; 1984–1986 рр. — заміна відрахувань прибутку державі податками; 1987 р. — запровадження підряду на перерахування прибутку державі; з 90-х років — реформування великих підприємств шляхом акціонування та створення корпорацій; 1992–1993 рр. — відпрацювання способів управління підприємствами; 1994 р. і до сьогодні — перехід на сучасні ринкові механізми господарювання [7, 122].

За період реформування частка держпідприємств Китаю скоротилась у загальному обсязі промислової продукції протягом 1980–1993 рр. з 76-ти до 43 %, при цьому на частку держсектора припадало близько 80 % усіх кредитів, які надавалися в промисловість, та 70 % інвестицій — в її основні фонди. Скорочення частки державної власності можна простежити на прикладі промисловості та торгівлі. Так відбулося зменшення питомої ваги державних підприємств з 99,8 % у 1978 р. до 67,0 % у 1999 р. (сукупність державних та колективних підприємств) в промисловості, товарообігу, відповідно, — з 97,9 % до 42,5 % [8, 49]. Новостворені державні підприємства в КНР відповідають сучасним світовим вимогам та сформовані на нових ринкових принципах. Структура власності цих підприємств є багатосуб'єктна, поряд з цим держава володіє головним пакетом акцій. Причому в різних компаніях, що входять у корпорацію, частка акцій, як правило, не буває нижче 50 %. Однак іноді з'являються компанії, що входять у корпорацію, в яких держава володіє пакетом рівним або меншим 50 %, а іноді доходить до 10 %. Таким чином, основні важелі в управлінні належать державі. У державній власності залишається залізничний та авіаційний транспорт, пошта, паливна промисловість, металургія, хімія, машинобудування, будівництво, зовнішня торгівля. Станом на 2001 р. частка державної власності за галузями становила: абсолютний пакет акцій (72 %) — у добувній промисловості; контрольний пакет акцій (45,5–30,2 %) — у металургії, будівництві, транспортуванні, машинобудуванні та приладобудуванні, нафтовій та хімічній промисловості (виробництво каучуку, пластмаси), оптовій та роздрібній торгівлі та в складському зберіганні; незначний пакет акцій — в інших 15-ти галузях економіки. Інші дані, що наводяться вченими-дослідниками, свідчать про значно більшу частку державної власності у зазначених галузях — від 80–100 % [9, 72]. У 2006 р. питома вага міського населення зайнятого на китайських державних підприємствах становила — 34 % (скорочення відбулося з 66,4 % у 1994 р.). Частка державних підприємств у промис-

ловості КНР скоротилась з 49,6 % у 1998 р. до 31,2 % у 2006 р. Проаналізувавши всі державні підприємства, можна дійти висновку: на державних підприємствах у 2007 р. вироблялося 24 % усієї промислової продукції, активи державних підприємств становили — 35,8 %, їх загальний прибуток — 24 % та 23 % — середньорічна кількість зайнятих на 10000 осіб. Звісно ж, наведені дані є приблизними, адже досить важко визначити ступінь державного впливу в спільних та державно-приватних корпораціях.

Згідно з даними Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) у 2011 р. китайські державні підприємства виробили близько 1/3 ВВП країни. Реформовані державні підприємства КНР свідчать, що економічна та соціальна ефективність не визначається формою власності. Державні підприємства можуть бути ефективними та сприяти розвитку економіки. Ліквідувавши недоліки традиційних державних підприємств, насамперед відсутність самостійності та відповідальності, нові державні підприємства використовують механізми приватних, а принципи — державних підприємств, основними з яких є максимізація суспільної ефективності. Діяльність нових держпідприємств є свідченням успішності китайських реформ. На майбутнє в країні розроблена Концепція розвитку нових держпідприємств, яка визначає кількість державних підприємств та найвдаліші галузі та сфери їх діяльності, особлива увага надається територіальним аспектам розміщення цих підприємств тощо. Згідно з концепцією реформовані державні підприємства, засновані на ринкових умовах господарювання, повинні бути: стабільною основою розвитку економіки країни та впливати на стратегічний розвиток країни; охоплювати галузі та сфери життєво важливих інтересів держави (військові, енергетичні, комунікаційні, продовольчі, високі технології, суспільну інфраструктуру тощо); витримувати конкуренцію та не відступати, коли йдеться про життєво важливі аспекти діяльності держави; ґрунтуватися на різноманітних організаційно-правових формах власності на основі переважаючого державного капіталу; підпри-

емства з 100 %-вим державним капіталом не повинні змінювати форму акціонування заради процесу акціонування, акціонерна форма власності потрібна тільки тоді, коли вона сприяє підвищенню соціально-економічної ефективності. Щоправда, слід зауважити й те, що підтримка та стимулювання нових держпідприємств не означає зміни підтримки приватного сектору, стимулювання недержавного сектору є також важливим для економіки країни.

Отже, підсумовуючи результати дослідження, можемо сформулювати такі висновки. По-перше, досвід управління державними підприємствами КНР свідчить, що економічна та соціальна ефективність далеко не завжди визначається формою власності. У цьому сенсі слід визнати, що державні підприємства можуть бути ефективними та сприяти розвитку економіки. Тому, ліквідувавши недоліки традиційних державних підприємств, насамперед відсутність самостійності та відповідальності, нові державні підприємства функціонують на принципах максимізації суспільної ефективності, що робить їх діяльність запорукою соціальної стабільності та загальнодержавного зростання. По-друге, як засвідчує економічний досвід КНР, головними властивостями діяльності державних підприємств в умовах ринкової економіки можна назвати такі: а) вони мають стати стабільною основою розвитку економіки країни та впливати на стратегічний розвиток країни; б) вони повинні охоплювати галузі та сфери життєво важливих інтересів держави, витримувати конкуренцію та не відступати, коли йдеться про життєво важливі аспекти діяльності держави; в) вони можуть ґрунтуватися на різноманітних організаційно-правових формах власності на основі переважаючого державного капіталу. По-третє, фактично в КНР був здійснений поступовий шлях реформування державних підприємств, який включав у себе два основні елементи: створення умов для розвитку різноманітних форм власності, а також створення політичного та правового підґрунтя для проведення роздержавлення. Усі ці заходи дали можливість країні досягти швидких

темпів економічного зростання й опинитися в одній зв'язці зі світовими економічними лідерами.

Звісно, попри позитивні результати управління державними підприємствами в КНР, цей досвід не може бути беззастережно реалізований в економіці України. Головним чином через невідповідність загальних соціальних, культурних, економічних, політичних умов наших країн. Проте окремі елементи "китайської моделі" реформування державних підприємств цілком можуть бути адаптовані до вітчизняних реалій. Це дасть змогу підтримати роль держави та державних підприємств в умовах ринкової економіки, а також сприяти сталому економічному розвитку як важливого, а подекуди й вирішального фактору суспільного і державного розвитку в сучасних умовах глобалізації.

Література

1. Воронин В. П. Мировое хозяйство и экономика стран мира: Учеб. пособие / В. П. Воронин, Г. В. Кандакова, И. М. Подмолодина; под. ред. В. П. Воронина. — М.: Финансы и статистика, 2007.
2. Михеев В. Эволюция социально-экономической модели развития Китая // Общество и экономика. — 2000. — № 3–4. — С. 148–188.
3. Бельчук А. Вновь об оценке реформ в Китае // Междунар. экон. и междунар. отношения. — 2005. — № 4. — С. 86–93.
4. Гельбрас В. КНР // Междунар. экон. и междунар. отношения / В. Гельбрас, В. Кузнецова. — 2001. — № 8. — С. 119–128.
5. Гельбрас В. КНР: год суровых испытаний // Междунар. экон. и междунар. отношения / В. Гельбрас, В. Кузнецова. — 2000. — № 8. — С. 114–120.
6. Китай: факты и цифры 2000. — КНР, Пекин: Изд-во Синьсин, 2000.
7. Китай и Россия: общее и особенное в социально-экономическом развитии / Под. ред. Л. В. Никифорова, Т. Е. Кузнецовой, М. Б. Гусевой; Ин-т экономики РАН. — М.: Наука, 2005.
8. Кондрашова Л. Приватизация с китайской спецификой // Российский экон. журн. — 2004. — № 7. — С. 42–55.
9. Бергер Я. Общественный строй Китая: "постсоциалистический капитализм"? // Общество и экономика / Я. Бергер, В. Михеев. — 2005. — № 7–8. — С. 57–96.

На підставі аналізу досвіду взаємодії держави і бізнесу вказано на перспективи трансформації системи державного управління підприємствами з метою підвищення їх конкурентоспроможності та гарантування сталого економічного розвитку країни.

На основании анализа опыта взаимодействия государства и бизнеса указано на перспективы трансформации системы государственного управления предприятиями с целью повышения их конкурентоспособности и обеспечения устойчивого экономического развития страны.

Based on the analysis of the experience of interaction between business and government are the prospects for transformation of government enterprises to improve their competitiveness and ensure sustainable economic development.

Надійшла 1 жовтня 2012 р.